

MANNEN EN VROUWEN

VAN

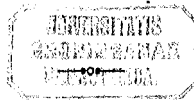
BETEEKENIS

IN ONZE DAGEN.

LEVENSSCHETSEN EN PORTRETTE

BIJENGEBRACHT DOOR

Dr. E. D. PIJZEL.

H A A R L E M,
H. D. TJEENK WILLINK.

1895.

I N H O U D.

CHARLES KEENE, door Jan Veth.....	Blz.	1
ELISABETH BARRETT BROWNING, door Suze Kuenen...	„	29
CHARLES GOUNOD, door S. van Milligen.....	„	67
ROBERT BUNSEN, door Dr. Ch. M. van Deventer.....	„	113
MR. LEVINUS WILHELMUS CHRISTIAAN KEUCHENIUS, door		
Dr. A. Kuyper.....	„	155
OCTAVIA HILL, door Hel. Mercier.....	„	273
STEPAN STAMBOELOFF, door Chr. Nuijs.....	„	321
ELEONORA DUSE, door Mr. J. Kalff Jr.....	„	371

----- Text continues after this page -----

This publication is made available in the context of the history of social work project.

See www.historyofsocialwork.org

It is our aim to respect authors' and publishers' copyright. Should you feel we violated those, please do get in touch with us.

Deze publicatie wordt beschikbaar gesteld in het kader van de canon sociaal werk.

Zie www.canonsociaalwerk.eu

Het is onze wens de rechten van auteurs en uitgevers te respecten. Mocht je denken dat we daarin iets fout doen, gelieve ons dan te contacteren.

----- Tekst gaat verder na deze pagina -----

OCTAVIA HILL.

Het woningvraagstuk betreft — men weet het — niet de huisvesting der weinig talrijke klasse van aanzienlijken; ook niet die der meer of minder gegoede burgerij, maar die der miljoenen, welke tot de arbeidersklasse worden gerekend. Om het met één woord te zeggen: het betreft de *weekwoningen*; dat wil zeggen de woningen, die bij de week worden verhuurd en waarvan de huur iedere week door den huisheer of diens opzichter wordt opgehaald.

Op — gelukkig met den dag talrijker wordende — uitzonderingen na, zijn deze weekwoningen allerwege *slecht*. In haar besten vorm meerendeels nog te bekrompen en te ongeriefelijk voor het veelal kinderrijke arbeidersgezin, zijn ze in den slechtsten vorm een schandvlek voor elke beschaafde maatschappij, voor iedere samenleving van menschen, waarin de levensvormen worden gekend, die onontbeerlijk moeten worden geacht tot een menschwaardig bestaan. Dit geldt zoowel van het land als van de stad: de hutten op de heide doen in armzaligheid niet onder voor de krotten in de nauwe achterstraten der steden. Toch is in de steden — vooral in de groote — een onvoldoende huisvesting nog oneindig drukender dan op het land, waar het ongerief, dat de bekrom-

penheid der woning met zich brengt, niet nog verergerd wordt door de onmiddellijke omgeving: door het gemis aan voldoende lucht, licht, ruimte, stilte, vrijheid, reinheid, schoonheid rondom de woning. Waarlijk men overdrijft niet wanneer men beweert, dat het tehuis des volks in de groote steden — die middenpunten der hedendaagsche beschaving — zoowel in moreelen als physieken zin de volksgezondheid ondermijnt; ja dat het een van de groote struikelblokken is, die aan de maatschappelijke verheffing van den vierden stand in den weg liggen.

Onder de groote steden, waarvan dit gezegd moet worden, dient Londen in de eerste plaats te worden genoemd — zie daar het eenparig getuigenis van allen, die aan het woningvraagstuk hun aandacht wijden. Zelfs George Picot, de fransche schrijver van een werkje over arbeiderswoningen, waarin met groote bewondering over Engeland en de Engelschen wordt gesproken, erkent volmondig, dat de Londensche achterbuurten nog jammerlijker indruk op hem hebben gemaakt dan de Parijsche. „L'habitation des pauvres dans les quartiers des pauvres de Londres est plus sordide que celle du pauvre de Paris,” schrijft hij. Trouwens afschuwelijker woningtoestanden dan in Engeland zelf door middel van brochures en enquêteverslagen nu en dan aan het licht zijn gebracht, zou men zich moeilijk voor de verbeelding kunnen halen. Wat Le Play, schrijver van *Les Ouvriers Européens*, in 1854 van de kleeding der bewoners in de achterbuurten der groote Engelsche steden schreef (hij zag aldaar geheele scharen van mannen, vrouwen en kinderen letterlijk met lompen bedekt) had hij met evenveel recht van tal van woningen in diezelfde buurten kunnen schrijven: „een dergelijk schouwspel valt nergens ter wereld waar te nemen.”

't Zal waarschijnlijk hieraan zijn toe te schrijven, dat, van af het tijdstip, waarop de beschaafde wereld zich tot de verbetering van de huisvesting des volks is gaan geroepen voelen (dat is nu ruim veertig jaar geleden), er in Engeland

meer dan elders in deze richting is beproefd en gedaan; aldaar meer pogingen dan in de overige landen van Europa zijn aangewend om minstens het voortwoekeren van het zoo diepgewortelde en saamgestelde kwaad te stuiten. En even waarschijnlijk is het in mijn oog, dat diezelfde bedroevende oorzaak er toe zal hebben medegewerkt om de vrouw, wier naam aan het hoofd van dit opstel staat, zich bij die pogingen te doen aansluiten: haar te doen beseffen, dat daar, waar het woningvraagstuk wordt aangevat, inzonderheid de beschaafde vrouw zich een sociale taak ziet aangewezen, die door niemand beter dan door haar kan worden vervuld, omdat niemand beter dan zij er al het gewicht van kan voelen.

Die taak door Octavia Hill tot haar levenstaak gemaakt — hoe wenschte ik dat het mij gelukken mocht in de volgende bladzijden er al het zegenrijke, al het navolgenswaardige van te doen uitkomen; zeker als ik daardoor tegelijkertijd zou zijn, dat de beteekenis der Vrouw van Beteekenis, die ik te schetsen heb, door mij in het volle licht werd gesteld!

I

Beginnen wij met het terrein van Miss Hill's werkzaamheid te overzien.

Dat terrein is het Londen der armen. Ik zeg opzettelijk der *armen*, omdat, al spreekt men in Engeland ook even als te onzent steeds van de woningen der „working-classes”, het in Engeland minder dan ergens elders aangaat de arbeidersklasse op dit punt als een ondeelbare eenheid te beschouwen. Den „skilled” (opgeleiden) engelschen ambachtsman of fabrieksarbeider, die 25 à 30 gulden in de week verdient, hebben wij te zoeken deels in de in de buitenwijken gelegen „cottages” van de Metropolitan Association¹, of in die der Artizans

¹ Eerste in 1848 opgerichte Vereeniging tot verbetering der volkshuisvesting te Londen.

labourers and general dwellings Company"¹ deels in de groote kazerneachtige gebouwen, gedurende het laatste vierendeel-eeuws door verschillende andere bouwvereeningen aan de hoofdwegen in het centrum van Londen opgetrokken; bouwvereeningen, waarvan de bestuurders meermalen volmondig hebben erkend, dat hun steeds meer gezochte woningen slechts door de *élite* der werklieden worden bewoond; althans slechts door gezinnen, waarvan het hoofd minstens twee gulden per dag geregeld verdient². Den „unskilled” engelschen arbeider, den dokarbeider, den lossen sjouwer en allen, die buiten de grootindustrie voor hongerloozen onder het „sweating”stelsel werken, hebben wij te zoeken, hetzij in de meest vervallen perceelen der achterstraten van het reusachtige, sombere, kort geleden nog door geen enkelen straal van schoonheid of vreugde verhelderde East-End, hetzij in de sloppen en stegen en op de binnenpleinen, die, zoowel in het Zuidelijk en Noordwestelijk gedeelte als in het hart van Londen, achter de breede winkelstraten als wegschuilten.

Hoe groot in deze armzalige achterbuurten de overbevolking is, hoe dicht de huizen er op elkaar gebouwd en de menschen in de huizen op één zijn gepakt, kan men lezen in het rapport der in 1884 op last van Hare Majesteit gehouden enquête naar de huisvesting der arbeidersklasse in het Vereenigd Koninkrijk. Wij vinden daar geconstateerd, dat het in die buurten regel is, dat in ieder vertrek een gezin woont; een gezin, dat soms nog kostgangers houdt, zoodat het geen zeldzaamheid is 8 à 9

1 In 1866 door werklieden opgericht. De groepen huisjes dezer vereeniging vormen parken, genaamd: Shaftesbury-Park, Queenspark, Noëlpark.

2 Dit geldt ook voor de vereeniging die het bekende Peabody-fonds beheert, en dat niettegenstaande dit fonds speciaal was bestemd voor de verbetering van de huisvesting der *armen*. Wel beweren de bestuurders, dat zij verscheidene huurders hebben die slechts 15 à 22 sh. per week verdienen, maar dit doelt op het hoofd des gezins. Wat vrouw en kinderen er bij verdienen wordt niet gerekend. Trouwens een gezin met 15 sh. per week inkomen kan de huur der woningen van het Peabody-fonds niet betalen.

personen aan te treffen in een ruimte van 10 à 12 voet in het vierkant en 8 voet hoog. Een predikant verklaarde voor genoemde enquêtecommissie, dat in de *minst* volkrijke gedeelten van zijn in het centrum van Londen gelegen district gemiddeld vijf gezinnen op elke zes vertrekken werden gevonden. Bedenkt men dat de meeste dezer vertrekken onderdeelen zijn van perceelen, die oorspronkelijk voor één gezin zijn bestemd geweest en eerst gaandeweg, bij den aanwas der bevolking, in één-kamerwoningen zijn af- en ingedeeld, dan kan men zich eenigermate voorstellen hoe schromelijk ongeriefelijk die zoogenaamde „woningen” zijn ingericht, hoe veelvuldig men in het enquête-rapport leest van één privaat op 40 à 50 personen¹, van één waterkraan of waterton voor een honderdtal personen, van één waschhuis op 16 à 24 gezinnen². En ook van gemis aan licht en lucht, niet alleen op de trappen en portalen, maar ook in de vertrekken zelf; onderschept als beide worden door de ordeloos op en in elkaar geschoven krotten, waarmee de oudtijds tot tuin bestemde ruimten achter de huizen van lieverlee zijn volgebouwd.³

---

1. In Londen's achterbuurten schijnt niet voor te komen wat in de achterbuurten van Neêrlands hoofdstad bijna regel kan worden genoemd: *volkomen afwezigheid van privaten*. De „Rimmel” kar behoeft in Londen niet 's avonds geregeld rond te rijden.

2. Bij de engelsche arbeidersklasse is het niet zooals bij de onze gebruikelijk, dat al het lijf- en beddegoed van het gezin wekelijks in het woonvertrek (vaak tevens keuken en slaapkamer) gewasschen wordt. In verreweg de meeste perceelen vindt men een tot waschkamer ingericht vertrek, waarvan door de verschillende bewoners van het perceel om beurten wordt gebruik gemaakt.

3. Waar ik hierboven van vervallen perceelen sprak, doelde ik niet speciaal op *oude* huizen. In het door mij aangehaalde rapport der Enquête-Commissie wordt ook niet weinig geklaagd over de van de slechtste specie gebouwde nieuwe huizen der „Jerry builders”; over de „revolutiebouwerij”, zouden we hier zeggen. — „The old houses — lezen we in dat rapport — are rotten from age and neglect. The *new* houses often commence where the old ones leave off and are rotten from the first.”

Tot deze overbevolking hebben allerlei oorzaken saamge-
werkt. Bovenal de trek naar de steden, die onze eeuw kenmerkte
en die inzonderheid wat Londen betreft bijzonder groot moet
zijn. Voorts de bressen in het oude Londen gemaakt voor
den aanleg van stadsspoorwegen¹, voor tal van scholen door
de „Schoolboard” in de volksbuurten opgericht, voor straten-
verbreding, door het toenemend verkeer geëischt, voor de
grootte squares vormende kazernegebouwen der bouwvereeni-
gingen, waarvan sommige, evenals het Peabody-fonds voor de
verbetering van de huisvesting der *armsten* bestemd, aldus
ten slotte den woningnood dier armsten nog hebben helpen
vergrooten. Eindelijk² de inhaligheid der huisheeren, die van
alle bovengenoemde omstandigheden hebben partij getrokken
èn om de uit de gesloopte gedeelten verdrevenen telkens
dichter op één te pakken, èn om hun telkens hooger huur
voor telkens slechter en bekrompener woning af te persen;
een gewetenlooze handelwijze, die niet weinig werd in de
hand gewerkt door de verhouding, waarin de meeste dezer
huisheeren tot hun grondeigenaren staan, tot de schatrijke,
op hun landgoederen wonende pairs, die het grootste gedeelte
van den grond te Londen in bezit hebben. Deze grondeigenaren
verpachten n.l. hun grond met wat er zich op bevindt voor
een langer of korter termijn, zonder zich er verder om te
bekommeren wat er met hun eigendom geschiedt, ja zonder
vaak te weten dat hun grond hoe langer hoe meer wordt
volgebouwd, zoodat vaak honderd pond per jaar aan huur
kan worden geïnd op een plek waarvoor 20 pond aan pacht

---

¹ De wet verbiedt de spoorwegmaatschappijen tot het sloopen van huizen
over te gaan, zoo door haar niet vooraf in de daardoor te veroorzaken wo-
ningnood is voorzien, maar de „Companies” weten zich aan die lastige be-
paling te onttrekken, door geen vergunning tot onteigening bij het Parlement
aan te vragen, vóórdat met behulp der huiseigenaren de huizen op de plek-
ken, die zij noodig hebben, geheel ontruimd zijn.

² Er is nog een oorzaak, maar op deze kom ik later terug.

wordt betaald. En wat betreft de steeds door hen in de pachtacte geschreven voorwaarde, dat de pachter hun eigendom in goeden staat moet houden, aan deze voorwaarde wordt eenvoudig meestal niet voldaan, vooral niet tegen den tijd, dat de pacht begint af te loopen; wanneer ten minste vermoed kan worden dat deze niet zal worden vernieuwd. Huizen waarvan men, al bouwt men ze ook ten eigen bate en voor eigen rekening, geen „title-deeds”, geen eigendomsbewijs bezit, voelt men zich blijkbaar niet genegen voor verval te bewaren.

't Waren de gevolgen van dit pachtstelsel, dit onzalige pachtstelsel, die in 1862 de toen 24jarige Octavia Hill tot besef van haar roeping brachten. Als zoo menig engelsch meisje reeds van haar 15de jaar af zich in haar vrije uren (zij gaf destijds reeds en nog jaren lang daarna dagelijks gedurende eenige uren les in de school, die zij met twee van haar zusters, ter voorziening in haar onderhoud, had opgericht en waarvan haar oudere zuster de hoofdleiding had) met armenzorg bezig houdend, had zij, hoe jong ook, ruimschoots gelegenheid gehad om op te merken hoe schromelijk willekeurig haar erbarmelijk slecht gehuisveste armen door hun huisheeren of de opzichters van dezen werden behandeld; hoe de noodzakelijkste reparatiën aan hun veelal zeer vervallen woning achterwege bleven; hoe van hun billijkste klachten over overlast, hun door hun burens in 't zelfde huis aangedaan, niet de minste notitie werd genomen; hoe ruw en tactloos de vaak zéér onbeschaafde, zéér laag staande mannelijke of vrouwelijke opzichters jegens hen opraden; ja hoe door dezen hun meerendeels zeer onontwikkelde huurders letterlijk stelselmatig bitter, moedeloos en ten slotte onverschillig werden gemaakt; als geprikkeld en gedreven werden tot onhandelbaarheid, vernielzucht en onzindelijkheid.

Wat er gedaan zou kunnen, zou moeten worden om alle krottenreeksen, gansch den bouwval, heel „horrible London”

van den aardbodem weg te vagen, dat wist de 24jarige nog niet, dat vroeg zij zich zelve ook nog te nauwernood af; onbekwaam als zij destijds nog was om het woningvraagstuk in zijn ganschen omvang en saamgesteldheid te overzien. Maar wel kwam bij haar armbezoek gedurig de gedachte zich aan haar opdringen en zich eindelijk bij haar vast zetten: „als *ik* eens in de plaats van dien pachter of eigenaar mocht treden; als *ik* eens de taak van huisheer of opzichter op mij ging nemen — aan wat al onrecht zou ik een einde maken; welk een bron van demoralisatie zou ik stoppen; wat zou ik, al was het dan ook maar in figuurlijken zin, een licht en lucht in deze donkere woningen kunnen brengen! Hoe zou ik een verhouding, die thans den arme meestal tot vloek is, tot zegen voor hem weten te maken; ja een omgang tusschen arm en rijk in het leven roepen, vrij wat verkwikkelijker, vrij wat verheffender aan beide kanten dan een omgang tusschen weldoener en bewelddadigde ooit wezen kan!”

Vol van dit denkbeeld besprak zij de mogelijkheid om het tot uitvoering te brengen met haar vriend Ruskin, den grooten Ruskin, die omstreeks dezen tijd, onder invloed van Carlyle en Maurice, zich met hart en ziel aan de sociale vraagstukken begon te wijden. Ruskin ging aanstonds vol sympathie op haar denkbeeld in, spoorde haar aan het tot daad te maken en bood haar tot dit doel een som van 3000 pond aan. Hij schonk haar dit geld zonder voorbehoud — ter wille van de goede zaak zou hij zelfs niet zuur kijken, zei hij, als er niets van terecht kwam — maar wel voegde hij er de ernstige raadgeving bij, dat zij met alle macht er naar moest streven haar onderneming rentegevend te maken. Haar werk toch zou, beweerde hij, van veel meer beteekenis worden geacht, veel meer navolging vinden, tot veel grooter uitbreiding komen, wanneer zij haar doel in stee van langs philanthropischen langs economischen weg bereikte. — „Ik had daarvan nog weinig begrip in die dagen,” schreef Octavia Hill in 1875,

„maar gelukkig voor mijn onderneming had ik eerbied genoeg voor Ruskin's meening en dankbaarheid en gehoorzaamheid genoeg om mij van ganscher harte naar zijn voorschrift te gedragen.”

Het werkje van haar hand, waarin deze woorden voorkomen ¹, bevat twee artikelen gewijd aan de ervaringen door de jeugdige opzichteres opgedaan met het beheer der negen perceelen, die zij voor Ruskin's geld, deels gepacht, deels gekocht heeft. Zij staan in de onmiddellijke nabijheid van haar eigen woning, nl. in het armste gedeelte van Marylebone. Het duurde geruimen tijd eer zij de eerste drie perceelen in handen had; maanden die haar — dat spreekt — ontzettend lang vielen. De huizen (ook het zestal kleinere perceelen anderhalf jaar later door haar gekocht) waren niet bijzonder bouwvallig; maar door en door verwaarloosd, wemelend van ongedierte en meer dan overbevolkt. Haar eerste werk was, dat zij een paar kamers, door onverbeterlijke dronkaards bewoond, deed ontruimen en daarna in orde brengen. Zij liet ze van ongedierte zuiveren, vloeren, zolders en muren schrobben, haardsteden, gootsteen, waterleiding, privaten enz. herstellen, verving vermolmdde planken door nieuwe, liet glas in de meerendeels met papier beplakte vensters, lichte verf en behangsels op deuren en muren aanbrengen, zij maakte kortom van een paar afschuwelijke hokken een paar woonbare, niet onvriendelijke vertrekken. Daarop deed zij de knapste bewoners harer perceelen naar deze opgeknapte kamers verhuizen; hetgeen haar niet moeilijk viel, daar de huur aan die der onveranderde gelijk bleef. Zoo van kamer tot kamer voortgaande, gelukte het haar — zonder hen tijdelijk te verjagen — het meerendeel harer huurders naar een betere woning te verplaatsen. Nadat dit was geschied

---

1 „The Homes of the London Poor” genaamd.

en zij het geregeld schoonhouden van trappen, gangen en portalen in eigen beheer had genomen ¹, liet zij de in onbruik geraakte en door allerlei vuil en rommel versperde wasch-lokale in orde brengen; daarvoor ook nog eenige van haar kelders, die zij natuurlijk onbewoonbaar achtte, bestemmend.

Voorts liet zij een met een paar schuren enz. volgebouwd stukje grond achter haar perceelen ontruimen en tot speelplaats voor de kinderen harer huurders inrichten; daarbij klimop leidend langs den verweerden achtermuur, terwijl haar vriend Ruskin de harten harer huurders stal door er boomen en bloemen in te laten planten.

Dit wat de woningen betreft. Hoe ging zij inmiddels met de bewoners, met haar zeer arme en meerendeels zeer onontwikkelde huurders te werk? Zij maakte het zich van den aanvang af tot vaste gewoonte elken Maandag in eigen persoon de huur te gaan ophalen, nadat zij bij een voorafgaand bezoek haar huurders mondeling had uiteengezet, waartoe zij zich — indien zij in haar perceelen wilden blijven wonen — tegenover haar hadden te verbinden en waartoe zij zelve zich van haar kant tegenover hen verbond. Hierbij werd vooral nadruk gelegd op het geregeld betalen van de huur. Zij deed dit laatste aanvankelijk gedachtig aan Ruskin's raad, maar al heel spoedig uit eigen volle overtuiging; ja het duurde niet lang of het niet toelaten dat er huurschuld werd gemaakt, was als het ware het vaste, het uitgangspunt van haar geheele beheer. En dat niet alleen, omdat zij wist dat het finantieele slagen van haar onderneming grootendeels van haar gestrengheid op dit punt afhing, maar ook omdat zij ging inzien, dat zij haar huurders geen grooter dienst kon bewijzen, dan hen tegen hun eigen zorgeloosheid te stalen,

---

¹ Zij laat deze gewoonlijk door de dochtertjes harer huurders doen, die wát graag op die wijze een kleinigheid verdienen en zeer gevoelig moeten zijn voor een woord van lof of blaam uit den mond der wekelijks haar werk inspecteerende opzichteres.

hen aan hun noodlottige zucht tot borgen te ontwennen. Wel viel het vasthouden aan dezen regel haar nu en dan moeilijk; bij voorbeeld als geen onwil of indolentie maar ziekte of gebrek aan werk haar huurders met ledige handen tegenover haar deed staan; maar gelukkig wist zij een maatregel te verzinnen om in dergelijke gevallen de hardheid van haar eisch te verzachten, het betalen mogelijk te maken. Zij liet nl. in haar perceelen allerlei werkzaamheden, zooals hier en daar bijschilderen, behangen, stucadooren, door haar tijdelijk werklooze of zwakke huurders verrichten; werkjes die zij hiertoe gewoonlijk en reserve hield, en die elke arbeider, wat ook zijn ambacht zij, doorgaans wel weet op te knappen.

Het ophalen van de huur deed zij in den beginne wel eens met kloppend hart, vooral in haar tweede blok, waar zij meer dan één ruwen klant onder haar huurders telde. Soms — verhaalt zij — als zij na herhaald aankloppen eindelijk haar hoofd binnen stak; zag zij haar huurder of diens ega midden in het vertrek dronken op een hoop vodden liggen, dat tot bed diende. Meer dan eens ging de deur slechts een kier open en werd haar daardoor het geld met een vloek toegeworpen, terwijl daar binnen een mansvoet stevig tegen de deur werd geplaat, om haar het binnendringen te beletten. Soms ook ging de deur gauw genoeg open, maar om, zoodra zij binnen was, op slot te worden gedaan; een uitnemend middel in het oog van haar huurder om haar bang te maken en allerlei beloften af te persen. Dat zij na zulke ontmoetingen niet werd bijgelicht, als zij de donkere trap afgang (bij straatventers deed zij de ronde 's avonds om de bewoners thuis te treffen) behoeft wel niet te worden gezegd.

Doorgaans was echter het eerste jaar nog niet voorbij of de verhouding was een gansch andere. Dan behoefde Miss Hill's voetstap op de trap maar te worden gehoord, om meer dan één lamp buiten te doen komen, en bij het rondgaan van kamer tot kamer klonk het meer dan eens: „wil de juffrouw niet

binnen komen?" en „och toe, ga toch een oogenblikje zitten." En als eenmaal het ijs was gebroken, de verhouding van haar huurders tot haar een welwillende was geworden, dan was het verwonderlijk en aandoenlijk, schrijft Miss Hill, zoo onbepaald als zij vertrouwd werd. Nooit werd dan meer haar soms schijnbare hardheid als hardheid opgevat. 't Was of haar huurders voelden, ook zonder dat het werd uitgesproken, dat waarachtige belangstelling in hun lot aan al haar maatregelen ten grondslag lag. Ook schenen zij van lieverlee waarde te gaan hechten aan de wet van strikte rechtvaardigheid, die zonder aanzien des persoons te allen tijde over allen ging.

Tot deze betere gezindheid heeft zeker niet weinig bijgedragen de opvatting, die Miss Hill heeft van de wijze waarop zij in haar kwaliteit van opzichteres behoort op te treden. Die moet zich, meent zij, kenmerken door dezelfde beleefdheid, dezelfde eerbiediging van de vrijheid en zelfstandigheid harer huurders, die zij in gelijke positie tegenover haar eigen standgenooten zou in acht nemen. Nooit bij hen binnentreden zonder aankloppen, nooit zich met hun particuliere aangelegenheden bemoeien als zij van hun kant daartoe geen aanleiding geven, nooit raad geven als deze niet wordt gevraagd. Kortom niets dan een zakelijke verhouding totdat van weerszijde die zuivere belangstelling in elkanders persoon en lot zij gegroeid, die van zelf tot een vriendschappelijken omgang leidt.

Dat zij echter van het eerste oogenblik af op dezen omgang, deze wederzijdsche toenadering heeft gehoopt, blijkt uit de omstandigheid, dat zij, zoodra zij haar eerste drie huizen in handen had, voor Ruskin's geld een groot vertrek achter haar eigen woning heeft laten bouwen; bestemd om nu en dan aan de kinderen van haar huurders een feestje te geven en hun vrouwen gelegenheid om af en toe gezellig met haar samen te zijn. En ook om er „thuis" te zijn voor een ieder, die haar over iets te raadplegen had (wat te doen met

een kind, dat op 't punt stond van school te komen; met een jongen die naar zee wou; met een dochter, die geen lust in „dienen” had enz.) of voor wie behoefte voelde het hart vol zorg en leed eens voor haar uit te storten. Hoe vaak dit laatste geschiedde, hoe menigeen onder haar huurders haar waarlijk als vriendin is gaan beschouwen, daarvan zijn heel wat bewijzen in het door mij genoemde werkje voorhanden; aandoenlijke bladzijden, getuigend met hoeveel heldenmoed vaak — niet het minst door vrouwen — de voor hen zoo zware levensstrijd in den kring der behoeftigen wordt gestreden. En tevens getuigend welk een leerschool haar opzichterschap voor Octavia Hill, zelve is geweest; hoe het haar gebracht heeft tot dat realiseeren van den nood der armen, tot dat zich verplaatsen, dat inleven in hun toestand, waartoe de meer gegoeden, ook al zijn zij af en toe met de misdeelden der samenleving in aanraking, zoo hoogst zelden blijken te kunnen komen.

Van de fijnheid van Miss Hill's voelhorens te dezen aanzien is een treffend bewijs in een harer in druk verschenen toespraken te vinden¹. Zij spreekt daar met de grootste minachting van een „certain excited temper”, dat soms bijna een

---

¹ Deze toespraak is door miss Hill in 1884 voor de *Kyrle Society* gehouden, een vereeniging, opgericht door miss Hill's zuster en huisgenoot, Miranda Hill en ten doel hebbende onder allerlei vormen en op allerlei wijze schoonheid in den kring der misdeelden te brengen. De vereeniging doet dit door bloemen en planten in scholen, hospitalen en vereenigingslokalen te brengen, heesters te planten in de perken van de enkele open plekken, die in de londensche achterbuurten zijn te vinden, muurschilderingen aan te brengen op verweerde, alle uitzicht benemende muren enz. enz. In den laatsten tijd heeft deze vereeniging een koor gevormd, dat te allen tijde bereid is zich kosteloos in de volkswijken te laten hooren. Ook worden tegenwoordig kleine parken door haar aangelegd, zoodra zij maar een open plek — een gevezen kerkhof, een vervallen tuin — in handen kan krijgen. Dan ziet men daar al spoedig door haar toedoen een fontein met goudvisschen, zomerhuisjes voor de ouden van dagen, ziekenstoelen op wielen, waarmee de zwakken uit de buurt zich naar en door het parkje kunnen laten rijden enz. enz.

verlangen wordt naar het zien van ellende en gebrek. — „Er staat,” schrijft zij, „in een mij welbekende „court” een hooge, kale, pikzwarte muur op een paar voet afstands van de vensters der vertrekken, waarin de bewoners dier court leven. Ik heb dien muur aan heel wat dames en heeren gewezen en hen gezegd, hoe insomber hij die vertrekken maakte. Sommigen schenen te voelen wat het zeggen wil, jaar in jaar uit den ganschen dag op dien zwarten muur te zitten kijken. Maar anderen zeiden, dat zij 't nu toch niet zoo héél donker in die court konden vinden en gaven te kennen dat ik hen liever eens iets „ergs” moest laten zien.” „*Dat doe ik nooit,*” voegt de spreekster er bij. „Het gebrek van hen, die zoo weinig van het goede der aarde hebben, is mij te heilig, om het open te leggen voor hen, die geen hart genoeg hebben, om er iets anders in te zien dan een treffende vertooning.” Wie niet in staat is, beweert zij, iets te voelen wat naar pijn zweemt bij het lijden van een ander, die is niet mensch genoeg om het recht te hebben den sluier van het lijden der armen op te heffen.

Heeft haar opzichterschap Miss Hill tot waar medelijden met haar huurders gebracht, het heeft haar tegelijkertijd het volksleven tot in zijn diepsten grond doen kennen en daarmee haar blik op het maatschappelijk leven verruimd, haar ontrent velerlei tot nieuwe inzichten gebracht. Zoo verklaart zij, dat zij eerst door haar werkkring ten volle is gaan beseffen, hoe verbazend moeilijk het is met een gezin rond te komen van een werkmansloon, dat niet eens tot de laagste behoefte gerekend te worden. Wie, schrijft zij, in het bezit van al de voordeelen aan verstandelijke ontwikkeling verbonden, bij herhaling is te kort geschoten, wanneer hij ten behoeve van dezen of genen in zijn omgeving dat probleem heeft zoeken op te lossen, die komt ten laatste tot zeer zonderlinge overleggingen betreffende de loonen, die worden uitbetaald en — voegt zij er bij — tot niet minder twijfelend

vragen of het doeltreffend is dergelijke loonen aan te vullen met de liefdegiften der geijkte philanthropie.

't Is waarschijnlijk aan dit haar doordringen in het volksleven toe te schrijven, dat zij is afgeweken van den regel, dien de meeste der engelsche vereenigingen tot den bouw van arbeiderswoningen zich stellen, om in geen geval toe te laten dat een *gezin* een éénkamerwoning betreft. Zij laat dit toe, waar het zeer behoeftige gezinnen geldt, bestaande uit man, vrouw en een paar kleine kinderen; wetend dat voor dezen één ruim, van het noodige voorziene vertrek, zorgvuldig ingericht naar de eischen van hygiëne en zedelijkheid, om allerlei redenen de voorkeur verdient boven twee kleinere vertrekken; niet het minst, omdat zelfs de billijkste huur van een éénkamerwoning nog altijd een buitensporig groot gedeelte van het inkomen der minst verdienenden verslindt. Op grond van haar ondervinding in deze is zij er later (n.l. toen zij aan het sloopen en herbouwen ging) zelfs toe overgegaan, steeds naast haar éénkamerwoningen een klein en zeer goedkoop vertrekje te laten bouwen, dat bij aangroeiing van het gezin of het ouder worden der kinderen gemakkelijk, door middel van een tusschendeur, bij de éénkamerwoning kan worden aangetrokken en tot zoolang door haar aan een jonggezel of een ongetrouwde vrouw wordt verhuurd.

Bij een van stonde af aan door haar ingevoerden maatregel betreffende het onderhoud harer woningen heeft zij zich ook steeds wél bevonden. Ieder jaar stelt zij een som vast voor de reparatiën van elk perceel en deze verdeelt zij over de verschillende woningen in dat perceel. De huurder, wiens deel niet geheel wordt verbruikt voor de noodzakelijke herstellingen, mag van het overblijvende in zijn woning laten maken wat hij wil; iets tot meerder gemak of verfraaiing laten aanbrenge. Hoeveel zij hierdoor uitspaart is verbazingwekkend („amazing”) schrijft zij. 't Is echter niet alleen gelukkig voordeel wat zij met dezen maatregel beoogt. Zij zoekt

haar huurders hierdoor tot zelfbedwang te prikkelen; hen vatbaar te maken voor de poëzie van een mede door hun eigen zorg net en vriendelijk geworden tehuis.

Ik heb dezen kant, dat wat men — in tegenstelling met het sociale — het particuliere, het individueele gedeelte van Miss Hill's levenstaak zou kunnen noemen, op den voorgrond gesteld, omdat in mijn oog het essentiele van die taak te zoeken is in dat, wat zij zelve als een „reeks van kleinigheden” kwalificeert. Kleinigheden, groot, zou ik meenen, door de nauwgezetheid, waarmede ze behandeld worden, door het hart dat Miss Hill er in legt, den geest waarvan zij ze doortrekt. Groot bovenal door het doel, dat zij er steeds mee voor oogen heeft: in het troosteloos eentonig sloversbestaan van haar huurders iets te brengen wat naar licht en comfort zweemt; bij hen het gevoel van hun menschenwaarde te wekken of te versterken door hen aan onrecht en willekeur te ontheffen; hen door middel van hun tehuis te ontwennen aan de onordelijkheid en onreinheid, die, ten gevolge van de neerdrukkende omgeving, waarin zij zijn opgegroeid, bij velen van hen als tot een tweede natuur zijn geworden. Kleinigheden, die bovendien, helderder dan eenig betoog zou vermogen te doen, in het licht stellen, dat het werk van Octavia Hill *vrouwenwerk* bij uitnemendheid is; de vrouw geregeld in aandraking brengend met de vrouw ('t is slechts bij uitzondering dat een opzichter van arbeiderswoningen *niet* met de ega van zijn huurder heeft te doen) op een terrein, waarop de man wel nu en dan *moet* mistasten, onbekend als hij uit den aard der zaak is met de overwegend groote beteekenis, die — door haar nauwen samenhang met de huishoudelijke bezigheden — de woning voor de alles eigenhandig verrichtende en daardoor als 't ware aan die woning vastgeketende vrouw des volks heeft.

II

Wenden wij ons thans tot die zijde van miss Hill's werkzaamheid, die meer rechtstreeks met de eigenlijke woningkwestie in betrekking staat.

Wij hebben gehoord, dat Ruskin zijn aanbod van 3000 pond vergezeld heeft doen gaan van de aanbeveling: „Doe uw best dit geld rentegevend te maken, *to make it pay*. Niet om mijn entwille maar opdat mijn voorbeeld navolging vinde.”

Ongetwijfeld gaf Ruskin dezen raad, omdat hij wist hoe algemeen het als een uitgemaakte zaak wordt beschouwd, dat — wil men er nu niet juist geld bij *verliezen* — men zich bij het verbeteren van de volkshuisvesting bepalen moet tot het — liefst op vrijen grond — bouwen van arbeiderswoningen voor den *gezeten* werkmán. En dit, wijl het in goeden staat brengen en houden van die oude perceelen in de binnensteden, die door een maatschappelijk lager staande categorie van personen worden bewoond, gepaard gaat met onkosten, welke onmogelijk kunnen worden goedge maakt door de opbrengst van een huur, die *billijkerwijze* voor dergelijk soort woningen kan worden gevraagd.

Een overtuiging — men gevoelt het — die noodwendig moet leiden tot de huldiging van het *laissez-faire* op een terrein, waar deze heillooze leer noodlottiger van uitwerking is dan ze schier ergens elders wezen kan, ook omdat daardoor gehandhaafd blijft dat corps huisjesmelkers, dat woekerwinst maakt met uitgewoonde krotten, waaraan jaarlijks geen cent tot reparatie door hen wordt besteed.

Door het volgen van Ruskin's raad deze als vastgegroeide meening omver te werpen, ziedaar wat Octavia Hill volkomen is gelukt.

Kon zij reeds anderhalf jaar na haar optreden als opzichteres aangaande de proef met haar eerste drie huizen genomen verklaren: „de finantieele uitkomst is deze, dat aan het

kapitaal 5 pct. is uitgekeerd en 48 pond er van zijn afgelost¹, in 1874, na een tienjarige ondervinding en nadat — ik kom hier later op terug — haar werk een enorme uitbreiding had gekregen, schrijft zij letterlijk het volgende: „De vraag is hoe dit (nl. het verschaffen van een goede woning aan de minst verdienenden, die wegens den aard van hun bedrijf in het hart der stad *moeten* wonen) geschieden kan zonder een huur te eischen, die deze lieden onmogelijk kunnen betalen *en zonder den noodlottigen misslag te begaan* om te trachten duizenden te huisvesten door middel van philanthropie. Welnu, tal van ervaringen hebben mij bewezen, dat huizen kunnen worden opgekocht, gesloopt en weer opgebouwd en de woningen in de nieuwe perceelen kunnen verhuurd worden voor minder geld dan in de gesloopte perceelen werd gevraagd, en dat desniettemin een netto winst van 5 pct. kan worden gemaakt over het geheele kapitaal, dat tot aankoop, slooping en herbouw is besteed. Deze uitkomst heb ik herhaaldelijk verkregen onder minder gunstige omstandigheden dan waarin zij verkeerden, die op groote schaal kunnen te werk gaan en over groote oppervlakten beschikken.” In de in 1883 door haar geschreven voorrede voor den tweeden druk van haar *Homes of the London Poor* herhaalt zij nog eens met andere woorden hetzelfde en biedt zij allen belangstellenden aan de bewijzen van hetgeen zij zegt, nl. haar bouwplannen, berekeningen en balanssen over te leggen en toe te lichten.²

¹ Zij voegt er bij dat zij, om zuiver economisch te werk te gaan, geregeld het geld ter zijde had gelegd, dat gewoonlijk voor het innen der huur wordt betaald. Naar ik meen 5 pct. van de netto huuropbrengst.

² Het is haar zelfs gelukt op zuiver economischen grondslag in het hart van oud Londen „cottages” te bouwen; een vorm van werkmanswoning, dien zij ver te verkiezen acht boven het wonen in de menschenpakhúizen der bouwvereeningen. Deze 13 huusjes, die bijzonder net en vriendelijk en een wonder van beknoptheid moeten zijn, bestaan uit vier vertrekken benevens een plaatsje, waarop waschluis en privaat. Deze „cottages” heeft

Het valt niet moeilijk na te gaan waaraan zij dit gunstige resultaat heeft te danken. Ik noemde reeds het door haar aangewende middel om de som, die voor het onderhoud harer perceelen wordt vereischt, niet buitensporig hoog te doen zijn, geen 40 pct. van de jaarlijksche huuropbrengst te doen verslinden ¹. Voorts heeft zij zich van stonde af aan door eigen onderzoek op de hoogte gesteld van alle bijzonderheden betreffende de kosten van herstelling of verbouwing van huizen en beweert zij, dat er, door practisch en nauwgezet te zijn, ook te dezen opzichte heel wat valt uit te winnen; dat er heel wat zuiniger en met meer overleg ² op dit punt zou kunnen worden te werk gegaan dan maar al te vaak — inzonderheid door vereenigingen — geschiedt. Zij noemt het daarbij kort en goed geld vermorsen, indien men voor de meest behoefligen en minst ontwikkelde de woning op groote schaal verbetert, alvorens „het hart der bewoners te hebben gewonnen.” Het bewerken van de huizen en van hun bewoners moet, beweert zij, hand aan hand gaan, dan alleen, *maar dan ook zonder eenigen twijfel*, werpen zelfs de aanvankelijk meest

---

miss Hill bij uitzondering voor den „gezeten” werkman gebouwd, want zij doen niet minder dan f 6 per week aan huur. Voor de *armen* „cottages” te bouwen is helaas in het hart van Londen op economischen grondslag onmogelijk.

1 Dat daar, waar het opzichterschap te wenschen overlaant, inderdaad vaak bijna de helft der huur van deze soort woningen aan reparatiën wordt besteed, is geconstateerd door een vriend van miss Hill, den welbekenden stichter van *Toynbee-Hall*, Samuel Barnett. Deze, die zijn vrouw en trouwe medewerkster ten huize van miss Hill heeft leeren kennen, heeft met andere gewezen medewerkers van miss Hill in het *East-End* een bouwvereeniging opgericht, welke uitsluitend éenkamerwoningen bouwt, naar ik meen de eenige vereeniging in Londen die dit doet. Als ik mij niet vergis, behooren de veelgenoemde en geprezen „Catharine-Buildings” aan deze vereeniging. ¹ Behoeft ter nauwernood te worden gezegd, dat de woningen dezer vereeniging volgens het Octavia Hill-systeem worden beheerd.

2 Met overleg bedoelt zij een andere meer eenvoudige en beknopte inrichting van de huizen.

verwaarloosde perceelen voldoende rente af en dit niettegenstaande er al het noodige, ja zelfs meer dan dat, aan wordt ten koste gelegd. Eindelijk moet ook haar finantieel slagen bevorderd worden door de liefde voor haar taak, waarvan Octavia Hill letterlijk blaakt. Deze toch doet haar het terrein harer werkzaamheid tot in alle schuilhoeken naspeuren, doet haar altijd op de loer liggen, of zij ook een of ander bijzonder voor haar doel geschikt perceel op gunstige voorwaarden kan machtig worden; altijd zorg dragen, dat haar geen enkele kans ontga om voor weinig geld iets onhoudbaars uit te roeien. Zoo verhaalt zij bij voorbeeld van een perceel, dat zij bijzonder graag onder handen wilde nemen, maar dat de eigenaar of pachter niet wilde prijs geven. Op zekeren morgen verneemt zij, dat het door onvoorziene omstandigheden toch zal worden verkocht. Slechts één dag rest haar om alle formaliteiten in orde te brengen. Zij weet zich dien dag ten nutte te maken en is (kapitaal van menschlievende medeburgers staat haar tot haar doel te allen tijde ten dienste) des avonds eigenares van het jammerlijk verwaarloosde huis.

Wie nu echter meenen mecht, dat Octavia Hill het woningvraagstuk oplost door op deze wijze te werk te gaan, door practisch het bewijs te leveren, dat men hier en daar in de achterbuurten der steden de huisvesting ook der minstgegoeden kan verbeteren zonder zijn toevlucht tot philanthropie te nemen, die bedriegt zich deerlijk, die ziet het eigenlijke zwaartepunt der woningkwestie voorbij en daarmee een zeer groot bezwaar, dat aan een arbeid als door miss Hill is ondernomen in den weg staat; ja dat dien arbeid uit sociaal oogpunt alleen veilig doet zijn in handen van wie zaakkundig en gewetensvol is als zij.

Waartoe toch laat de geheele woningkwestie zich in den grond der zaak herleiden? Immers tot deze vraag: Hoe raken

wij — maatregelen nemend om nieuwen krottenbouw van af dezen onzen dag te voorkomen — de thans aanwezige duizenden en nog eens duizenden arbeiderswoningen kwijt, die voor de rechtbank van het zedelijk gevoel van heden niet kunnen bestaan? Hoe ontwortelen wij den door onze vaders geplante ongeluksboom; hoe worden wij verlost van de oude broeïnesten van ziekte en ellende, die inzonderheid in het hart van alle oude steden worden gevonden?

Nu zou deze vraag betrekkelijk gemakkelijk te beantwoorden zijn, indien alle bouwvallige en slecht ingerichte perceelen alleen *op zich zelf* afkeurenswaardig waren. Dan toch behoefde slechts iedere eigenaar van dusdanig perceel wettelijk verplicht te worden dit naar een gezond woningtype om te bouwen. Maar zoo eenvoudig is de vraag nu eenmaal niet. De meeste dier veroordeelde perceelen zijn òn meer of minder slecht op zich zelf, òn slecht *in verband* met hun ligging ten opzichte van andere perceelen in hun onmiddellijke omgeving; slecht ten opzichte van wat zich achter, of naast, of rondom ze bevindt. Het zijn de complexen, de *huizengroepen*, 't is het als in het wild op en door elkaar gegroeide kreupelbosch van arbeiderswoningen, dat moet worden uitgeroeid, dat van den aardbodem moet verdwijnen.

Niet weinig bemoeilijkt nu wordt elke *partieele* verbetering der achterbuurten door deze saamgesteldheid van het kwaad. *Huizengroepen* worden zelden in veiling gebracht en ze machtig te worden door ze, zooals men het noemt, uit de handen der eigenaren te breken, met andere woorden *à tout prix* te koopen, gaat veelal de finantieele kracht van particulieren te boven, hoe onbaatzuchtig dezen ook gezind mogen zijn. En zelfs waar dit laatste bezwaar niet weegt, is het aankoope van een bepaalde groep vaak den particulier onmogelijk, wijl zich te midden dier groep één of meer perceelen bevinden, waarvan de eigenaren om een of andere reden vrijwillig geen afstand doen.

Gordt men zich nu onder deze omstandigheden en in weerwil

van deze bezwaren toch tot partieele verbetering van den woningtoestand in de achterbuurten aan, dan kan men daarbij niet onzichtig genoeg te werk gaan en niet nauwlettend genoeg toezien, dat men zich slechts meester make van perceelen, waarvan de grondige verbetering tevens verbetering van de naaste omgeving in zich sluit, of minstens eerlang hiertoe leiden kan. Door geheel planloos, nu in deze dan in gene ver van elkander liggende buurten, op zich zelf staande perceelen op te koopen en te verbeteren of te herbouwen, 't is vaak niets dan een schijn van bewoonbaarheid geven aan een door en door bedorven wijk, die *in haar geheel* ten doode moest worden opgeschreven, waarvan geen steen op de andere moest blijven. 't Is het planten van eenige korenaren in een van gifplanten wemelend veld, waardoor de ploegschaar behoorde te worden gedreven; 't is ter wille van enkelen in woningnood verkeerenden (wier huisvesting men onder deze omstandigheden vaak nog niet eens op *afdoende* wijze vermog te verbeteren) een radicale verbetering van de huisvesting van velen tegenhouden.

't Strekt Octavia Hill niet weinig tot eer, dat zij, zoodra haar de oogen voor bovenstaande waarheid waren opengegaan, niet opgehouden heeft haar te verkondigen en haar stad- en landgenooten het middel aan te wijzen, waardoor het struikelblok, dat haar bij haar socialen arbeid belemmerde, uit den weg zou kunnen worden geruimd.

Ik zeg, zoodra haar de oogen waren opengegaan, want aanvankelijk zag zij dit struikelblok niet. In de eerste jaren van haar optreden als opzichteres meende zij zich te mogen vleien met de hoop, dat men, in alle achterbuurten van Londen op gelijke wijze als zij te werk gaande, nl. van straat tot straat, van slop tot slop het onkruid met groote zorgvuldigheid uitwiedend, te langen leste „horrible London” zou kunnen doen plaats maken voor een stadsgedeelte, dat althans geen snijdend contrast meer vormde met het Londen van den overvloed.

Maar allengs moest zij die hoop wel opgeven, moest zij wel tot de overtuiging komen, niet alleen van de enorme uitgebreidheid en saamgesteldheid van het kwaad, dat zij bestreed, maar ook van de machteloosheid van den enkele om dien strijd op afdoende wijze te voeren, zoo lang geen wet hem de macht verleende, om den onwil te breken van hen, die in bestending van het kwaad hun voordeel zien.

In een artikel in 1874 door haar in het licht gezonden en waaraan zij: „*Why the Artizan's Dwellings Bill is wanted*” ten opschrift gaf, deelt zij tal van ervaringen mee, die tot wijziging van haar inzicht in deze hebben geleid. Een dier ervaringen stelt de moeilijkheid, waarop hierboven werd gedoeld, zóó helder in het licht, dat ik haar liefst in miss Hill's eigen woorden meedeel:

„Kortelings” — schrijft zij — „werd mij verzocht het opzicherschap op mij te nemen van eenige arbeiderswoningen in een *court* (een binnenpleintje) bij Drury Lane. Sedert eenige jaren was deze court het eigendom eener vereeniging, die gedaan had wat ze kon om de huizen, die er op stonden, gezond en comfortable te maken. Ik ging er heen om te zien wat ik nog verder voor de bewoners kon doen. Toegang tot de court werd gegeven door een lage gang, een koker, loopend onder het huis, dat aan de straat was gelegen; een gang, die niet breed genoeg was om er met een kar voor het weghalen van het vuil in te gaan. Aan de andere zijde vond ik de court geheel door huizen afgesloten. De court zelf was tien voet in omtrek. Er stonden huizen op met 4, 6, à 8 vertrekken. Deze huizen hadden elk een klein achterplaatsje, waarop de vuilnisbak en het privaat, alsook de pomp, die het drinkwater verschafte. De vrije grond op deze plaatsjes was 3 bij 4 voet.

Vlak achter deze plaatsjes verhieven zich de zwarte achtermuren van huizen, waarvan de meeste véél hooger waren dan de huizen van de court, zoodat die achterplaatsjes veel hadden van een put, waarin de zon zoo goed als nooit kon

doordringen. Toch moesten al de achterkamers en al de trappen hun licht uitsluitend van deze plaatsjes ontvangen. Geen wonder, dat het er zelfs op een zonnigen namiddag donker was. Ik keek naar alle kanten rond of ik minstens aan de trappen niet wat meer licht en lucht zou kunnen toevoeren. Want de trappen in de arbeiderswoningen moeten in mijn oog steeds ware luchtkokers zijn om daardoor de kamers te verfrisschen, waarvan de vensters maar al te vaak gesloten worden gehouden en die doorgaans stikvol zijn met vuil en stoffig meubilair, beddegoed en kleeren en ook met menschen, die alle frissche lucht opslorpen. Maar al het mogelijke was reeds gedaan. Op elk portaal vond ik een venster, pikzwart van den modder dat is waar, maar de meeste vensters waren open, zoodat geen poetsen van de ruiten hier iets kon verbeteren, ietwat meer licht zou kunnen aanbrengen. En de bewoners van de daarachter gelegen huizen, welk belang hadden dezen er bij de bewoners van het binnenplein wat licht en lucht toe te voeren? En macht om hen er toe te dwingen bezat ik niet, daar geen bouwverordening voorschrijft hoeveel ruimte moet worden opengelaten tusschen de muren van huizen, *die jaar en dag hebben gestaan, waar zij staan*. Al wat particulier initiatief, *ongesteund door de wettelijke macht*, kon doen om het kwaad tot een minimum te herleiden, was gedaan of zou gedaan worden. De vereeniging had verbeterd wat ze kon. Ik voor mij zou met behulp mijner medewerksters de bewoners tot reinheid en orde zoeken te brengen. Maar wie van ons kon die zwarte muren doen vallen, die de huizen overschaduwden en den dag tot nacht maakten? Wie kon ons ruimte verschaffen, waardoor wij in staat zouden zijn het drinkwater op grooter afstand te brengen van de vuilnisbak en het privaat niet vlak voor het venster der benedenbewoners te laten blijven? Wie van ons kon het huis vóór aan de straat afbreken, waaronder de koker liep, die naar de court geleidde, of zorgen dat aan het tegenovergestelde einde der court een opening werd gemaakt, zoodat

minstens een luchtstroom er zich een weg doorheen zou kunnen banen? Niet een van ons allen! Het verwonderde mij niets te hooren, dat er dikwijls koorts was in die court. Ik zei tegen een der bewoonsters: „Er zijn hier veel zieken, niet waar?” — „O neen,” was haar antwoord, „nu niet. Ja, het was hier al heel erg, maar daartegenover mij zijn 11. Dondérdag twee bewoners gestorven en aan het einde van de court nu Zaterdag weer twee. Dus zijn er op 't oogenblik wat minder zieken.” — „Wat minder,” herhaalde ik met een zucht, terwijl ik moedeloos den terugtocht aanvaardde.

Behalve op de dikwijls voorkomende onmogelijkheid van partieele verbetering wijst Octavia Hill in datzelfde artikel ook op de moeilijkheid, die het Londensche pachtstelsel aan het verkrijgen van eigendommen in den weg legt. Er zijn, schrijft zij, tal van perceelen, waarvan het hoognoodig zou zijn dat ze door goedgezinden werden aangekocht en vernieuwd, maar die blijven zooals ze zijn, van wege de groote moeilijkheid om er een eigendomsbewijs van machtig te worden. Men legt niet gaarne veel ten koste aan een eigendom, waarvan men ieder oogenblik heeft te vreezen, dat een ander er meer recht op kan doen gelden dan gij. „Mij zijn,” schrijft zij, „verscheidene eigendommen voorgekomen, die ik graag onder mijn beheer had genomen, maar die ik niet gekocht heb wegens moeilijkheden van dezen aard.”¹ „En dat,” voegt zij er met bitterheid bij, „terwijl kapitalisten, die vaak niets om hun bezitting geven en er niets van afweten, geld trekken van huizen die een vloek zijn voor hun omgeving!”

Wat zij onder deze omstandigheden verlangde valt met enkele woorden te zeggen. Een wet, waardoor een daartoe van

---

¹ Zij heeft hier het oog op het veelvuldig voorkomen van overname van pacht. De op gepachten grond staande huizen gaan van de eene in de andere hand over, totdat men ten laatste niet meer weet welke rechten men tegenover den eersten huiseigenaar of bouwer en welke tegenover den grond-eigenaar heeft.

overheidswege aangesteld lichaam bekleed werd met dezelfde macht, die herhaaldelijk aan spoorwegmaatschappijen voor hun banen en stations, aan gemeentebesturen tot verbreding van straten en pleinen wordt gegeven: de macht om eigendommen aan particulieren toebehoorend tegen schadevergoeding te onteigenen, wanneer bewezen kon worden, dat gelijkmaking van den grond, waarop die eigendommen staan, te algemeene nutte zou zijn, wijl daardoor een broeinest van ziekte zou worden uitgeroeid. Dit lichaam zou dan de huizen moeten sloopen en den gelijkgemaakten grond aan bouwvereeningen of particulieren moeten verkoopen of verpachten onder voorwaarde, dat daarop arbeiderswoningen — volgens voorschrift gerangschikt en ingericht — zouden worden gebouwd. Deed geen koper of pachter zich voor, dan zou — maar niet dan in den uitersten nood — dit lichaam zelf den bouw onder handen moeten nemen.

De wensch hier door Octavia Hill geformuleerd, was reeds het jaar te voren door een comité, waarvan zij deel uitmaakte, in den vorm van een verzoekschrift naar het Parlement opgezonden. In dat verzoekschrift werd er op gewezen, dat door alle bouwvereeningen en particulieren te zamen, die zich sedert 30 jaren met de verbetering der volkshuisvesting te Londen hadden bezig gehouden, slechts aan 26000 personen een betere woning was verschaft — niet veel meer, werd er bijgevoegd, dan de helft van het aantal personen, dat jaarlijks aan de bevolking van Londen wordt toegevoegd. En dit hoofdzakelijk ten gevolge van de moeilijkheid om geschikte terreinen machtig te worden; een moeilijkheid, die er sommige bouwvereeningen (zooals de Sidney Waterlow's Company) zelfs toe bracht haar groot, tot den bouw van arbeiderswoningen bestemd kapitaal op andere wijze te beleggen.

Was het wonder, dat de weerklank, die haar beroep op den Staat mocht vinden, dat de uitvaardiging van de wet op arbeiderswoningen, die in het jaar 1875 plaats vond, met

grootte vreugde door Octavia Hill werd begroet? ¹ Dat zij door deze „enabling Bill”, zooals zij zich uitdrukt, die vrijheid van beweging hoopte te erlangen waarnaar zij zoo reikhalzend had uitgezien, en, dank zij de medewerking, waarop zij van twee zijden kon rekenen, naar hartelust aan het bouwen hoopte te kunnen gaan op heel wat uitgeroeide rotte plekken, waarvan zij misschien beter dan één van haar standgenooten al de verderfelijkheid had leeren kennen?

De eerste engelsche arbeiderswoningenwet was deze nieuwe, deze *Cross-Act* (aldus naar den voorsteller genoemd) niet. Twee wetten of wettengroepen van dien aard waren haar voorafgegaan. De eerste in 1851 door den welbekenden philanthroop Lord Shaftesbury voorgesteld, had inzonderheid ten doel, in gemeenten van meer dan 10000 inwoners aan de plaatselijke besturen de macht te verleenen tot het opnemen van gelden ten behoeve van het op onbebouwd grond oprichten en in eigen beheer nemen van volkslogementen, slaapsteden. De tweede, de *Torrans-Act* genaamd, gaf aan diezelfde besturen de bevoegdheid den eigenaar van een of enkele ² perceelen, die door de gezondheidscommissie ongeschikt ter bewoning door menschen werden verklaard, te gelasten genoemde perceelen geheel of gedeeltelijk volgens voorschrift te herbouwen. Bleef hij in gebreke dit te doen, dan moest genoemd bestuur zelf de handen aan het werk slaan of verdere bewoning van het veroordeelde verbieden. Schadeloosstelling voor den herbouw

---

¹ Door deze wet werden bij Parlementsacte de plaatselijke besturen gemachtigd geheele wijken, „areas”, te onteigenen en te sloopen, indien be-
wezen kon worden, dat de huizen in deze wijken of niet meer voor grond-
dige verbetering vatbaar waren, of zoo slecht geplaatst waren ten opzichte
van elkander, dat niets dan afbraak en herbouw een gezonden toestand in
het leven kon roepen. De plaatselijke overheid had dan, na aankoop en ge-
lijkmaking van den grond, een nieuw bouwplan op te maken en den grond
te verkoopen aan wie zich verbindende wilde dit plan ten uitvoer te brengen.
Deze wet gold slechts voor steden van meer dan 25000 inwoners.

² Niet meer dan 15 perceelen.

werd niet toegestaan, maar wel had de eigenaar het recht te cischen, dat de overheid zijn eigendom tegen marktwaarde van hem overnam, welk recht echter zeven jaar later bij herziening der wet werd ingetrokken.

Is ten gevolge van allerlei oorzaken, waarvan de uiteenzetting mij hier te ver zou voeren, zoowel de Torrens-Act als de wet van Lord Shaftesbury zoo goed als een doode letter gebleven, ook de door Octavia Hill zoo hoopvol begroete Cross-Act is op teleurstelling uitgelopen. Door de onvoldoende wijze, waarop in die wet de schadeloosstelling was geregeld, heeft de toepassing er van ontzachtelijke geldsommen uit de zakken der belastingbetalenden in de zakken der huisjesmelkers en vooral in die der grondeigenaren doen overgaan, zonder dat in de meeste gevallen het eigenlijk doel der onteigening is bereikt. De overheid toch kon vaak — zelfs niet met enorm verlies — de onteigende en gelijk gemaakte gronden verkoopen noch verpachten.¹ Door de bepalingen omtrent den wederopbouw afgeschrikt kwamen de koopers slechts in kleinen getale opdagen. Zoo bleef menig tot open plek gemaakt binnenplein — een open plek, of, zooals de schrijver van *How the Poor live* het uitdrukt, een kerkhof van katten, een laatste rustplaats van versleten schoenen en ketels. De verdreven bewoners, te wier behoeve de grond was vrijgemaakt, stond niets anders open dan een slecht heenkomen te zoeken in de onaangeroerde sloppen en daar de overbevolking nog wat te vergrooten, de buitensporig hooge huren nog wat op te jagen.

't Spreekt schier van zelf dat Octavia Hill in 1883, dat is

---

¹ Door de Metropolitan Board of Works, het lichaam met de uitvoering der Cross-Act belast, is gemiddeld 17 shilling betaald voor de onteigening en gelijkmaking van elke vierkante voet. Had dit lichaam den grond voor „Commercial purposes”, winkels, magazijnen enz., kunnen verkoopen, dan zou het dit tegen 10 shilling de vierkante voet hebben kunnen doen. Onder voorwaarde, dat er arbeiderswoningen op moesten worden gebouwd, viel er slechts 3¹/₂ shilling voor de vierkante voet te bedingen.

acht jaar na de invoering der Cross-Act haar stem gevoegd heeft bij het koor, dat een luid protest heeft doen hooren tegen een dusdanigen loop van zaken.¹ Zij had — dit is waar — voorspeld, dat de wet den Londenschen schatplichtigen geld zou kosten. „Het opruimen van oude misbruiken,” had zij in 1874 geschreven, „kan nooit winstgevend zijn, behalve in dien zin, waarin elke hervorming winstgevend is. De afschaffing van de slavernij was niet goedkoop en de natie had de kosten te betalen. Gelukkig de natie, die alleen door een offer van geld een zoo groot onrecht kan te niet doen. Zoo is het ook met onze sloppen en krotten. Het uitroeien er van kan niet winstgevend zijn in ponden en shillings, en bezwaarlijk kan men de kosten er van door den individueelen eigenaar doen dragen. De gemeenschap moet die dragen, de gemeenschap, wier verstompt geweten, wier domheid ze heeft laten opgroeien.”

Maar al voorspelde zij dat de nieuwe wet duur zou zijn, daarmee bedoelde zij volstrekt niet, dat ze op gansch onvoldoende wijze zou mogen worden uitgevoerd. Integendeel, aan haar voorspelling knoopte zij onmiddellijk de ernstige vermaning vast, dat haar medeburgers niets onbeproefd moesten laten om de wet volkomen aan haar doel te doen beantwoorden. Dat zij te eener zijde zonder morren zich de verhooging der belasting,

---

¹ Ik denk hier aan de bekende brochures: *How the Poor live*, *The bitter cry of outcast London*, en meer dergelijke sensatie makende geschriften, die veel er toe hebben bijgedragen om in 1884, op voorstel van Lord Salisbury, een koninklijke commissie te doen benoemen tot het houden van de reeds meer dan eens door mij genoemde enquête naar den woningtoestand der arbeidersklasse in het Vereenigd Koninkrijk. Een enquête, die geleid heeft tot herziening en codificatie der bestaande arbeiderswoningwetten, welke eerst in 1890 kon worden afgerond en behoorlijk in werking kon treden, omdat eerst in dat jaar die hervorming van het engelsche graafschapsbestuur plaats had, waardoor een aantal tot dusver verspreide bevoegdheden in handen van den Londenschen County-Council werden overgebracht.

die er mee samen zou gaan, moesten laten welgevalven, maar aan den anderen kant er met alle macht tegen moesten waken, dat geen ongeschikte personen tot uitvoerders van de wet werden gekozen. Dat zij de plekken, die vóór alle andere behoorden te worden uitgeroeid, moesten opsporen en door middel van de publieke opinie de toepassing van de wet allereerst op deze moesten eischen; dat zij er zorg voor moesten dragen, dat er bouwplannen werden gemaakt overeenkomstig de speciale behoeften der verdreven bewoners; dat zij elke zelfzuchtige, neen elke particuliere overweging ter zijde moesten stellen; dat ieder in zijn eigen hart moest verlangen en allen met vereenden wil moesten besluiten, dat de wet de engelsche aarde zuiveren zou van elke woning, die onwaardig was om menschen tot tehuis te strekken.

Dat dit alles bij de uitvoering zoo heel veel te wenschen heeft overgelaten, bovenal dat er op de gelijkgemaakte gronden alweer niet of slechts bij uitzondering voor de verdrevenen, maar hoofdzakelijk voor een hooger kategorie van arbeiders is gebouwd, dat heeft meer nog dan de in haar oog niet zoo overdreven hooge schatting van de waarde der onteigende perceelen miss Hill's ergernis opgewekt; een ergernis, waaraan zij ook heeft lucht gegeven in het getuigenverhoor haar door de enquête-commissie van 1884 afgenomen, wetend of althans kunnende vermoeden, dat de vrucht dier enquête een herziening van de engelsche wetten op arbeiderswoningen zou zijn.

In dit zeer langdurige en hoogst belangrijke verhoor heeft miss Hill, de wenschelijkheid besprekend eener herziening van de Cross-Act, vooral ten opzichte van de uitvoering der wet, haar weezin te kennen gegeven tegen het eventueel *geregeld* optreden van den Staat of de Gemeente als *bouwer* en *beheerder* van arbeiderswoningen. In zake het woningvraagstuk moest, beweerde zij, de taak der overheid zich blijven bepalen tot

het tegen billijke vergoeding onteigenen en doen sloopen der wettelijk afgekeurde huizen of huizingroepen en tot het houden van streng toezicht op de naleving der bouwverordeningen en der gezondheidswetten. Juist omdat Staat en Gemeente de inspecteerende en reglementeerende machten zijn, mochten zij in haar oog niet zelf tot geinspecteerde en gereglementeerde lichamen worden gemaakt.¹

Door den voorzitter der enquête naar meerdere gronden van deze haar overtuiging gevraagd, verklaarde zij, dat de ondervinding haar niet gunstig had gestemd ten opzichte van den invloed door welke corporatie ook als eigenaresse van arbeiderswoningen uitgeoefend. Corporatiën waren, voor zoover zij had kunnen nagaan, noch zuinige en practische bouwers, noch goede beheerders van woningen van dezen aard en allermint van de soort door haar beheerd; nl. van de woningen der klasse, die zij, „the destructive class” (de vernielende klasse) noemt. Deze woningen kunnen, volgens haar, niet anders dan *individueel* door beschaafde *vrijwilligers*² beheerd worden, omdat de bewoners er van noodwendig onder directen persoonlijk invloed moeten staan. Waar zou nu, vraagt zij, de Staat een dergelijk corps opzichters van daan halen? En zelfs indien dit hem gelukte, dan zou dit corps zich in dit verband als verlamd voelen; onder een centraal gezag, dat tot eenheid en eenvormigheid van behandeling dwingt, met machteloosheid

¹ Zij keurde het zelfs noode goed, dat de staat geld voorschiet tot den bouw van arbeiderswoningen, bewérend dat daardoor het beschikbaar stellen van geld tot dit doel door particulieren wordt tegengehouden, en dit te eer, wanneer de staat geld voorschiet tegen lager rente dan particulieren dit in den regel doen. (Dit voorschieten door den staat aan plaatselijke besturen, bouwvereeningen als het Peabodyfonds enz. geschiedt reeds sedert jaren; sedert 1890 tegen 3/8 pct.)

² Onder *vrijwilligers* verstaat zij al of niet gesalarieerde personen, die door liefde tot het doel der taak er toe gedreven worden om juist *deze* taak tot hun levenstaak te kiezen.

geslagen zijn. Bij het nu eenmaal naar haar genoemde systeem moet geen centralisatie maar decentralisatie de leus zijn; want het is een systeem dat eigenlijk louter hierin bestaat, dat zij er in het geheel geen systeem op nahoudt, elk geval op zich zelf behandelt; steeds zich richt naar de omstandigheden en dat doen kan, omdat zij, op zich zelf werkend, zich door geen enkel reglement absoluut gebonden voelt. Noch ten opzichte van het al of niet aannemen of houden van huurders, die misbruik maken van sterken drank, noch ten opzichte van het al of niet onderverhuren van een gedeelte der woning, noch wat betreft het meer of minder disciplinair optreden tegen den eenen of anderen harer huurders. Zij volgt, zegt zij, steeds die tactiek, waarvan zij bij intuïtie voelt dat ze op dat oogenblik de juiste is, maar waaraan zij vaak met geen mogelijkheid rekenschap zou kunnen geven aan een ver van 't geval afstaand centraalbestuur. Kortom zij heeft, verklaart zij, bij haar taak een vrijheid van beweging noodig, die zij voor een staatsambtenaar ondenkbaar acht.

't Ligt voor de hand, dat miss Hill's meening in deze niet door alle voor de enquêtecommissie verschijnenden zou worden gedeeld, maar niet weinig opvallend mag het worden genoemd, dat de getuige, die haar onmiddellijk is gevolgd, op de allereerste vraag hem gedaan, nl. of hij zich door de in 1882 herziene „Artizans Dwellings Act” bevredigd gevoelde, ten antwoord heeft gegeven: „Over het algemeen ja; alleen zou ik willen, dat aan de plaatselijke overheid de macht werd gegeven om *zoowel te bouwen als te sloopen.*” En wat niet minder opvallend is: hij spreekt dien wensch uit juist met het oog op de groote behoefte aan goede woningen voor de minst gegoeden, d. i. voor diezelfde klasse van personen te wier behoefte miss Hill van geen voor eigen rekening bouwen door de overheid weten wil. En hij doet dit, terwijl ook hij volmondig erkent, dat bij dergelijk soort woningen alles aan-

komt op de wijze, waarop het opzichterschap wordt uitgeoefend en blijkbaar ten volle beseffend, dat dit opzichterschap in zéér goede, zéér bekwame handen behoort te zijn.

Wat tot zulk een lijnrecht elkander tegenspreken te zeggen?

Wat anders, dan dat wij hier weer eens het bewijs vóór ons hebben, hoezeer verschil in opvatting aangaande de roeping van den Staat tot verschil in waardeering van zijn wezen en werkzaamheid kan leiden. Wie voor het welzijn van het algemeen, voor een gezonde maatschappelijke ontwikkeling wenschelijk of noodzakelijk acht, dat de Staat zich bepale tot het weren van misbruiken, tot betengeling en voorkoming van kwaad, die vindt den Staat een te log en neerdrukkend gevaarte, een te zielloos lichaam, een te samengesteld en stroef raderwerk om den burgers het werk der sociale hervorming uit handen te nemen. Wie daarentegen den Staat geroepen acht voorganger en aanvoerder te zijn op den weg die tot behartiging van *aller* belangen, tot verdediging van *aller* rechten, tot ontwikkeling van *aller* krachten leidt, die ziet in hem den besten aller opvoeders om „ons zoo te leeren en te wennen, dat wij ophouden ons zelve te hebben en te bezitten als op zich zelf staande, van elkander afgezonderde, separatistische individuen.” Wie hem beschouwt als eersten dienaar der gemeenschap, die acht de kracht van ieder individu, dat in dien dienst zich bij hem aansluit, verdubbeld door dien ruggesteun; die acht iederen menschevriend, onder Staatsleiding arbeidend, gevrijwaard voor de tegenwerking, die hij als eenling in een door zelfzucht beheerschte samenleving ondervindt. Die ziet bovenal in *directe* behartiging der groote volksbelangen door den Staat het eenige middel om een einde te maken aan die traagheid in den ontwikkelingsgang op sociaal gebied, die zoo menig sociaal hervormer schier tot vertwijfeling brengt.

III

Hoe Octavia Hill over die traagheid in het algemeen ook moge denken, reden om zich daarover in den kring van haar eigen werkzaamheid te beklagen heeft zij niet. „*I think we are advancing very fast*” luidt haar antwoord op een desbetreffende vraag van den voorzitter der enquêtecommissie. En al moge nu ook „fast” een zeer relatief begrip zijn, recht om aldus te spreken zal zeker niemand haar ontzeggen, waar zij verklaren kan, dat haar „systeem”, zij ’t ook in kleine kringen, zoo goed als over gansch Londen is verspreid.

Hoe is het tot die verspreiding gekomen? Het „*we*” zegt duidelijk, dat zij het werk niet meer alleen doet, maar hoe en wanneer is zij tot samenwerking met anderen overgegaan? Wanneer en hoe is aan haar werk die forsche groeikracht gegeven, die haar reeds in het jaar 1878 tot het planten van nieuwe stekken, tot decentralisatie, tot het vormen van verschillende centra van werkzaamheid genoodzaakt heeft?

Wij hebben heel wat jaren terug te gaan om ons een antwoord op die vragen te zien gegeven.

’t Was in het jaar 1869, dat miss Hill, de negen voor Ruskin’s geld gekochte huizen gedurende eenige jaren beheerd hebbende, opnieuw in de buurt van haar eigen woning een binnenplein, een „*court*” met een aantal zeer verwaarloosde en door een ruw volkje bewoonde perceelen te koop zag staan. Over geld om het te koopen kon zij ook ditmaal, dank zij den steun van twee vermogende vrouwelijke kennissen, beschikken, maar tijd om al die perceelen onder haar eigen beheer te nemen had zij niet. Zij stond dus voor de keus haar arbeidsveld te beperken tot het weinige, dat zij persoonlijk zou vermogen, of dat veld uit te breiden door rondom zich te roepen vrouwen, die sympathie voor haar taak voelden en deze in haar wijze van werken in te wijden, haar haar kennis aangaande huizen en huurders mee te deelen.

Na ernstig beraad met goede vrienden koos zij het laatste: de op zich zelf werkende opzichteres ging een school van opzichteressen vormen, wier aantal zich nog voortdurend uitbreidt.¹

't Is een „thorough training”, die miss Hill haar aanstaande medewerksters geeft. Trouwens voor elken socialen arbeid acht zij „training” noodzakelijk;² zij heeft een ware angst voor geliefhebber op 't sociale arbeidsveld, voor „crotchets and caprices and fashionable follies”, zooals de voorzitter der enquêtecommissie het uitdrukt. — „Wij weten ons „fashionable people” gauw genoeg van den hals te schuiven,” geeft zij hem ten antwoord, maar moet tegelijker tijd bekennen, dat zij geen ander middel heeft dan zich „zoo stil mogelijk te houden” tot afwending van het gevaar voor uitbreiding van het aantal harer *nietgetrainde* navolgers, waaronder er, zegt zij, zijn, die zij niet graag tot haar volgelingen zou rekenen, hoe trouw zij zich zoogenaamd ook houden aan het Octavia Hill-systeem.”

Haar training bestaat hierin, dat zij de nieuw aangekomene eenigen tijd geheel onder haar eigen opzicht houdt, of, zoo dit haar niet mogelijk is, onder dat van een der beste harer oudleerlingen, die in andere districten van Londen „leideressen”, d. i. het middenpunt zijn eener groep opzichteressen. De leerling wordt door haar „*l'ader*” ingewijd in alle technische bijzonderheden aangaande de woningen, den prijs der

---

1 En in telkens wijder kring uitbreidt. Zoo is bijv. nu bijna twee jaren geleden, de eerste jonge vrouw uit Nederland zich eenige maanden lang in Londen onder leiding van miss Hill gaan stellen en gaat dit najaar een tweede het voorbeeld dier eerste volgen. Beide met het doel het geleerde in eigen land te gaan toepassen.

2 „Ik vind het voor de meerderheid niet aanbevelenswaardig,” zegt zij in haar verhoor, „om er zich doorheen te slaan, zooals ik heb moeten doen, en ervaring op te doen zop goed en kwaad als 't gaat. Veel beter is te leeren van wie geleerd hebben.”

verschillende reparatiën, het innen en beleggen van de huur en van de spaarpenningen, die sommige huurders aan de opzichteres afdragen, aangaande wettelijke voorschriften ten opzichte van arbeiderswoningen, formaliteiten bij het opzeggen van de huur in acht te nemen enz. enz. Kortom in alles wat miss Hill routinewerk noemt. Voorts is zij soms de zwijgende getuige van de wijze, waarop de opzichteres tegenover haar huurders optreedt en bespreekt zij later met de eerste uitvoerig alles aangaande dit belangrijkste en teerste gedeelte van de taak, die haar wacht. Van lieverlee ziet zij zich dan het een of ander werk van ondergeschikt belang opdragen, om zoo, van stap tot stap voortgaande, eindelijk te worden los gelaten en, hetzij geheel op eigen wieken te gaan drijven, hetzij zelfstandig deel te gaan uitmaken van een der onderleideressen arbeidende groepen, die, hoe los ook onderling en met de groep der hoofdleideres verbonden, toch te zamen miss Hills arbeidskracht vertegenwoordigen op een terrein, waarop de personen voor wie het een zegen zou zijn, indien zij als huurders onder het „Octavia Hill-systeem” kwamen, helaas — 't is haar eigen getuigenis — nog op verre na niet „overtaken” zijn.

Hoe belangrijk en moeilijk zij haar eigen werkzaamheid ook acht, toch eischt of verlangt miss Hill geen buitengewone eigenschappen of begaafdheden in de vrouwen, die in haar voetstappen wenschen te gaan treden. Het komt er in haar oog maar op aan, dat zij tact en beschaving hebben en liefde voelen voor de taak, waaraan zij zich gaan wijden. Zeer ontwikkelde vrouwen en vrouwen met ouderwetsche begrippen aangaande „de armen” kan zij niet gebruiken, doch vrouwen met een gevoelig hart, gezond verstand, belangstelling in het volksleven en voldoende zaakkennis raken, zegt zij, als zij maar een beetje ondervinding hebben opgedaan, al heel gauw op dreef. Tegen het, bij eventueel gebrek aan vrijwilligers, aanstellen van „superintendentants”, zooals men bij de botwver-

eenigingen, de Peabody-buildings etc, vindt, heeft zij, wat den kring harer werkzaamheid betreft, dit bezwaar: dat deze personen over het algemeen of te disciplinair optreden, zich uitsluitend tot „routinewerk” bepalen, of te veel de „poor thing” toon aanslaan: goedheid met toegevendheid synoniem achten en niet noodig vinden de huurders tot hooger menschelijk standpunt op te voeren. Ook brengt, volgens haar, de mindere ontwikkeling van deze maatschappelijk lager staande personen mede, dat — zelfs al zijn zij er mede bekend — zij geen gewicht aan hygiëne hechten en zich dan ook aan gezondheidswetten maar niet storen, als dit storen met moeite gepaard gaat, of een huurder, met wien zij medelijden hebben, er in ongelegenheid door zou kunnen worden gebracht.

't Moet zeker een ware voldoening voor Octavia Hill zijn geweest, dat zij, dit een en ander aangaande de werkkraft, die haar tot haar doel ten dienste staat, aan de enquêtec commissie mededeelend, tegelijkertijd verklaren kon, dat de aanbiedingen van geld om mee te werken voortdurend gelijken tred hebben gehouden met de aanvragen van vrijwilligers om in haar corps opzichters te worden opgenomen. Ja meer dan dat: zij heeft, zegt zij, steeds een lijst met geldaanbiedingen in voorraad, zoodat, zoo vaak perceelen tot haar doel geschikt te koop worden geboden, of nieuwe werkkraft te harer beschikking komt, zij slechts een keus uit die lijst behoeft te doen. Trouwens minder dan 4 à 5 pct. heeft zij nooit aan het haar voorgeschoten kapitaal uitgekeerd, terwijl zij vaak meer zou hebben kunnen uitkeeren, indien dit niet met haar principe streed. Het meerdere komt, meent zij, haar huurders, in de eerste plaats in den vorm van verbetering hunner woning, toe.

Evenals de geldaanbiedingen zijn ook de aanvragen van particulieren of vereenigingen om huizen voor hen in beheer te nemen voortdurend toegenomen. Zij voldoet aan deze laatste aanvragen natuurlijk alleen dan, wanneer de voorwaarden wor-

den aangenomen, waarop zij zich met het opzichterschap wil belasten; hetgeen met andere woorden wil zeggen: wanneer zij zich de onafhankelijkheid gewaarborgd ziet, zonder welke zij het opzichterschap niet naar hare opvatting kan uitoefenen.

Ik zeide zoo even, dat Miss Hill voor elken socialen arbeid „training”, grondige voorbereiding, noodig acht. Deze overtuiging zal haar zeven jaren geleden met vreugde de stichting hebben doen begroeten van de Women's-University-Settlement in Southwark, (een buurt in het zuiden van Londen) tot het medebestuur waarvan zij zich al heel spoedig geroepen heeft gezien. Deze „Settlement” kan een pendant worden genoemd van de welbekende Toynbee-Hall in het East-End. Vinden de studenten van Oxford en Cambridge, tijdens of na afloop van hun studiën, in de laatste een vereenigingspunt, waaruit zij het volksleven, onderzoekend en dienend, in alle richtingen kunnen ingaan, de jonge vrouwen, die, de school- of college-jaren achter den rug hebbend, hunkerend uitzien naar een geregelde, degelijke, al of niet gesalarieerde werkzaamheid van menschlievenden aard, zien in de eerste zich de gelegenheid geboden om het terrein dier werkzaamheid vooraf te gaan verkennen en zich daarna theoretisch en practisch te bekwamen voor de sociale taak, die zij, na voldoende kennis van zaken te hebben opgedaan en rekening houdend met haar specialen aanleg, zich kiezen.¹

Blijkbaar zich geheel kunnende verplaatsen in den toestand

---

¹ De „Women's University Settlement” is gesticht door eenige vrouwelijke „colleges” van de Universiteit. Voor 50 pond 's jaars kan men er kost en inwoning bekomen; voor 10 pond 's jaars als uitwonende van de lessen en voordrachten, die er gegeven worden, genieten. Aan het hoofd staat miss Sewell, een vrouw van middelbaren leeftijd, die als directrice zeer geroemd wordt. Uit een brochure, op aanvraag aan de Settlement (44 Nelson Square, Blackfriars Road, S. E. te bekomen, en getiteld: *What do you do at the Settlement?* kan men alles aangaande deze opmerkelijke inrichting te weten komen.

van deze haar eigen aspiratiën deelende jonge vrouwen, heeft Octavia Hill in een artikel, waarin zij de aanleiding tot de oprichting der Women's Settlement uiteenzet, het volgende geschreven: ¹

„Elk jaar brengt ons een nieuwe schaar jeugdige medewerksters aan; vrouwen vol werkkraft, die dank zij de betere opleiding, welke zij tegenwoordig krijgen, doen verwachten, dat zij tot een zeer superieuren arbeid geschikt zullen blijken; maar die te eenemale onbekend en onwetend zijn aangaande de sociale vraagstukken, waartegenover zij zich zullen zien gesteld. Velen van haar, in haar vurigen aandrang om te helpen, en zich machtig voelend in het besef van haar jonge, rijpe kracht, zijn geneigd aan niets anders te denken dan aan het zich van stonde af aan nuttig maken, en hebben het gevoel, dat zij nu geen tijd meer hebben tot studie, tot voorbereiding voor haar taak. Dit ligt in hoofdzaak hieraan, dat er geen behoorlijke oefenplaats voor haar bestaat; dat zij zich op sociaal gebied geen afgerond studieplan zien voorgelegd, geen bepaalde eischen gesteld. Zelfs niet als zij op een gesalarieerde betrekking wenschen af te gaan. Met betrekking tot deze hoogst belangrijke en saamgestelde aangelegenheid waren wij tot heden, waar wij ten opzichte van de ziekenverpleging waren, vóórdat Florence Nightingale het pleegzustersexamen instelde en vóórdat men een acte moest halen om onderwijs te mogen geven.”

Mij dunkt ook te onzent moet menige jonge vrouw zich in bovenstaande schets terugvinden en met jaloezie aan haar engelsche zusters denken, die, dank zij de oprichting dier sociale school daar in Southwark, thans niet langer door gebrek aan voorlichting zich in de keuze van een levenstaak vergissen kunnen; thans niet langer, ten gevolge van onvoldoende sociale kennis, door haar drang tot toewijding aan

---

¹ Dit artikel is opgenomen in de *Nineteenth Century* van Januari 1893.

het algemeen belang in verkeerde richting kunnen worden gedreven.¹

Is het „trainen” van jonge vrouwen tot socialen arbeid een werkzaamheid, die rechtstreeks met haar levenstaak in verband staat, minder direct maar toch nauw met die taak samenhangend is een bemoeiing van Miss Hill, waarop ik nog een oogenblik de aandacht wensch te vestigen. Ik bedoel haar aandringen op voorziening in een levensbehoefte weinig minder groot dan een goede woning voor den mensch is; haar reeds jaren lang gevoerden strijd om voor de mingevoede Londenaren iets wat naar natuurgelofte zweemt te veroveren of te behouden. Om tuinen, tal van tuinen („zitkamers in de open lucht,” noemt zij ze) te doen aanleggen midden in die buurten, waar men te arm is om een tramkaartje te koopen en te chronisch vermoeid, of te zwak, of te vroeg oud-en-op, of te overstelpt met werk, of te voortdurend in de kleintjes om een half uur ver naar „Embankment” of „Park” te loopen en daar in de open lucht te gaan zitten; parken in die buurten, waar men geen geld genoeg heeft om minstens eens in de maand per spoor of boot met zijn gezin voor een dag naar buiten te gaan. Om voorts — ten behoeve der duizenden, die in de heete zomermaanden niet naar een landgoed, niet naar de zee, niet naar de bergen trekken — uit de handen der bouwspeculanten en der onverzadelijke grondbezitters te redden wat er in de onmiddellijke nabijheid van het ieder jaar aangroeiend Londen nog aan lommerrijke buitenwegen, begroeide heuvels, heidevelden is overgebleven.²

¹ Ik denk hierbij aan hetgeen den laatsten tijd te onzent herhaaldelijk voorkomt: dat jonge vrouwen pleegzuster worden, niet omdat zij zich speciaal tot de verpleging van zieken geroepen voelen, maar alleen omdat zij, smakkend naar een degelijken werkring van menschlievend aard, niet weten „wat zij anders zouden aanvatten.”

² Zij heeft het ook op dit punt niet bij spreken en schrijven, aandringen

Ik heb gesproken van miss Hill's vermogen om den nood der armen te realiseeren, zich in hun toestand in te denken. Dit komt niet het minst uit bij haar pleiten voor het recht van al wie mensch heet op dat „wat moeder natuur oorspronkelijk tot erfdeel van al haar kinderen heeft bestemd.” Zoo ergens, dan hoort men haar vrouwenhart kloppen in die artikelen, waarboven haar aandoenlijk „we all need space” als motto zou kunnen worden geplaatst. Ik denk hier aan haar schets van een harer courts op een heeten Augustusachtermiddag, waar, na afloop van het werk, jong en oud buiten op de kale, geblakerde steenen zit of met het bovenlijf uit de ramen der bekrompen woning hangt. Waar men geen voet kan verzetten, zonder op een kind te trappen, waar iedereen een ander in den weg zit, iedereen een ander toesnauwt, waar de lucht vol is van rumoer en stank en stikkende benauwdheid. Waar miss Hill zelve, tot stikkens toe vol deernis, een oogwenk recht boven haar hoofd (van zich afzien kan men er niet) een stip van den helblauwen hemel ontwarend en iets van het dalend zonnelicht ziende tegen den top van een roode schoorsteenpot, op eens voor haar oogen heeft de plekjes waar in dit eigen oogenblik diezelfde zon boomen en heuvels en velden en wolken met haar eenig heerlijken, haar alles daar binnen tot rust brengenden gloed overgiet. En waar zij te gelijkertijd vol bitterheid vóór zich ziet de met boomen

---

en onderzoeken gelaten, maar zelf de handen aan het werk geslagen. Rondom de door haar in het hart van Londen gebouwde „cottages”, heeft zij een parkje aangelegd, „een oase in een woestijn van kleurlooze, donkere gebouwen en nauwe vuile straten, een glimlach te midden van doffe treurigheid,” zooals het door een ooggetuige is genoemd. In het midden staat een muziektent, aan de ééne zijde een overdekte veranda, daar tegenover de „Hall”, een zaal, waarin 's winters concerten, tooneel-, gymnastiek-uitvoeringen enz. worden gegeven. Het parkje is steeds voor het publiek toegankelijk „een ware gezelschapskamer in de open lucht voor ouden en jongen, die, op grooten afstand van parken, in de talrijke kazernen en hofjes van de buurt leven.”

beplante „square” op geen vijf minuten afstands van de court, aangelegd ten gebruike van de bewoners der deftige perceelen, die er om heen liggen; van de rijke lui, die, op dezen zelfden Augustusavond onder de eeuwenoude beuken van hun landgoed gezeten, er niet aan denken hun in de zomermaanden geheel ongebruikten tuin, daar ginds in Londen, tijdens hun afwezigheid, onder toezicht van een vertrouwd persoon, voor de misdeelde bewoners der buurt open te stellen.

Ik denk ook aan het artikel van haar hand, waarin de gegevens voorkomen, ontleend aan het verslag, dat Miss Hill in het jaar 1882, in verbinding met anderen, heeft opgemaakt aangaande de gesteldheid van Londen ten opzichte van ruimte en lucht. Het belangrijkste dier gegevens is zeker wel de opgave van de ruimte per hoofd in West-Londen (het Londen van den overvloed) tegenover de ruimte per hoofd in East-Londen (het Londen der ontbering). In West-Londen één *acre* (morgen) ruimte op elke 682 zielen; in East-Londen één *acre* op elke 7481 zielen.¹ — „Geef wel acht,” schrijft zij, „wat ons voor oogen treedt, als wij deze dorre statistische cijfers in een beeld der werkelijkheid omzetten. De bewoners van Westelijk Londen meerendeels in Juli naar hun landgoederen of naar Zwitserland trekkend. Hun kinderen na een ziekte herstel van krachten vindend aan het zeestrand. Diezelfde kinderen gedurende de maanden, welke zij in Londen doorbrengen, dagelijks door hun bonnes in kinderwagen of equipage naar de parken gevoerd. Luchtige slaapvertrekken, dito huis- en speelkamers, reine breede straten, afgesloten squares, die de lucht in den omtrek frisch houden. En wat geeft de oostelijke helft te zien? Weinig squares, opééngedrongen huizen, de meeste bij verdiepingen, maar vele ook bij kamers verhuurd, van kelder tot nok dicht bevolkt door menschen, die het gansche jaar in stad moeten blijven. De afgesloofde werkvrouw

---

¹ Hyde park en Regents Park liggen in Westelijk Londen.

met een zuigeling op den arm en een paar kleinen aan haar rokken voortzwoegend door de eindelooze vuile, gloeiende straten, om iets wat naar buiten zweemt te bereiken, om een strook van den blauwen hemel, een gras- of heideveld te zien. Sufgewerkte predikanten en kantoorklerken diezelfde onafzienbare straten afstappend, om een „wandering” te „gaan” doen. Duizenden, nooit iets aanschouwend wat naar natuurschoon zweemt, omdat de wandelwegen te voet voor hen onbereikbaar zijn en zij een rit per spoor trein of omnibus niet betalen kunnen. Mag men het lijdelijk aanzien, dat deze toestand van jaar tot jaar verergert, dat het vrije open veld al verder en verder wordt teruggedreven, omdat telkens weer opnieuw een deel van de Commons, van den gemeentegrond als bouwterrein wordt verkocht?”

Het aanleggen en onderhouden van tuinen, parken, wandelwegen rondom Londen zal — dit weet zij — geld kosten. Maar daarom geeft zij niet toe, dat het „beter zou zijn,” den behoeftige met „geestelijke gaven te verkwikken.” Geestelijke gaven! „Wie durft,” vraagt zij, „hetgeen ik verlang een zuiver stoffelijke weldaad noemen? Weet ge dan niet, dat er duizenden behoeftigen zijn, die dag noch nacht één oogenblik alleen zijn, die nooit stilte rondom zich hebben? Komt vreugde komt smart — ’t is altijd hetzelfde. Altijd volte, altijd rumoer. Er zijn zenuwachtige afgesloofde vrouwen bij duizenden, wien het geluid van kinderstemmen en stampende voetjes op houten vloeren geen seconde uit de ooren gaat. Denk daarbij aan de nooit zwiigende echo, het geschreeuw, het gedruisch rondom de woning dier vrouwen in de achterstraten eener groote stad, en vraag daarna uzelfen af of gij geen geestelijke gave in de hand draagt, wanneer ge in zulk een leven nu en dan een ure brengt van stilte onder hooge boomen, van rust en eenzaamheid onder het blauwe hemeldak.”

Voelt men in alles wat miss Hill schrijft haar innige deernis

inzonderheid met de vrouw en moeder in de kringen der behoeftigen, evenmin hieruit als uit het feit, dat in de University Settlement te Southwark slechts vrouwen tot socialen arbeid worden voorbereid, leide men af dat miss Hill alleen mét vrouwen vóór vrouwen verlangt te werken. Eenmaal althans heeft zij het met ronde woorden uitgesproken, dat zij ook mannen van harte als haar medewerkers welkom heet, zich door jonge mannen zou wenschen te zien ter zijde gestaan bij al die bemoeiingen, die meer rechtstreeks den mannen en jongens onder haar huurders ten goede komen.

't Was in een toespraak in Augustus 1889 voor de University Extension-studenten te Oxford gehouden, dat zij aan dezen wensch uiting gaf. Zij roept daarin de jonge mannen onder haar gehoor op, niet alleen tot medewerking aan haar eigen taak, maar ook tot deelname aan sociaal werk van allerlei aard, waarbij zij zelve niet rechtstreeks betrokken is. Zij voegt er echter de ernstige vermaning bij, dit toch vooral in een gezonden geest te doen; zich voor den *Dole-Demon*, den aalmoesduivel te wachten. Een booze geest, volgens haar, die in de oude vormen moge gestorven zijn, maar herleefd is, sterker en machtiger dan ooit te voren. in een vorm, dien zij — in aanmerking nemend de economische verhoudingen waaronder wij leven — buitengewoon gevaarlijk acht. Zij doet hier op de aalmoezen, tegenwoordig in den vorm van kindervoeding, kinderkleding enz. bij duizenden uitgereikt; een philanthropie, waarmee in haar oog weinig anders wordt bereikt (wat geeft het, vraagt zij, dat in de koudste maanden van het jaar een paar maal in de week eens per dag een bord met eten wordt verstrekt aan een kind, dat zich dat beetje voedsel, wat meer of minder brusk, daarna weer voor maanden ziet onttrekken) dan dat de ouders van dat kind te lange leste niet meer weten wie nu eigenlijk (zij zelve of het genereuse publiek) voor de voeding van hun kroost hebben te zorgen, en onderwijl de veerkracht verliezen om

een betere voeding voor zich zelve en de hunnen te verwerken langs den eenigen weg, die daartoe kan en moet leiden: den weg eener loonsverhooging, door hen zelve van hun werkgevers af te dwingen.

Onder de veroordeelenswaardige vormen van weldoen rangschikt miss Hill in deze zelfde toespraak ook het juist in die dagen, naar ik meen, tot wetsvoorstel gemaakte plan om de graafschapsraden te machtigen tot het bouwen van arbeiderswoningen voor eigen rekening. 't Is hetzelfde toen reeds schemerachtig door haar voorziene plan, waartegen zij voor de enquête-commissie van 1884 zoo velerlei bezwaren heeft ingebracht, Thans legt zij bovenal nadruk op de lage huur, die de Londensche County-Council, naar zij zich verzekerd houdt, voor zijn woningen zal vragen. Ook dit noemt zij een aalmoes aan een aantal leden der volksklasse door de overheid uitgereikt in den vorm van kwijtschelding van een gedeelte der huur; een aalmoes, die ten slotte in den zak van den werk- en loongever terecht komt.

Al voel ik mij geroepen noch gerechtigd miss Hill's kritiek van het bouwen van overheidswege aan een tegenkritiek te onderwerpen, toch moet, betreffende bovenstaand door haar genoemd bezwaar, mij ééne vraag van het hart. — Heeft men *hier* wel het recht van een *aalmoes* te spreken? Sedert jaar en dag wordt gewezen op de onzinnigheid, dat de gegoede klasse in Engeland gemiddeld 10 pct. van zijn inkomen voor zijn huisvesting uitgeeft, terwijl de engelsche arbeidersklasse voor diezelfde eerste levensbehoefte 25 pct. van zijn inkomen besteedt¹. Sedert jaar en dag wordt geklamerd over de misbruiken veroorzaakt door het Londensche pachtstelsel met

---

¹ Door een bekend inspecteur is een jaar of tien geleden geconstateerd, dat in de londensche arbeiderswijken de woninghuur bij 12 pct. der arbeiders minder dan 20 pct. van het weekloon bedraagt, bij 42 pct. tusschen 20 en 25 pct., bij 46 pct. tusschen 25 en 50 pct. Alzoo geeft 88 pct. der londensche arbeiders meer dan $\frac{1}{5}$ van zijn loon voor zijn woning uit.

zijn nasleep van „under-lessees,” „middlemen,” „house-farmers” en niet het minst over de opdrijving der huren, die hiervan liet onvermijdelijk gevolg is. Moet men dan niet veeleer gewagen van een gezond maatschappelijk verschijnsel, wanneer men eindelijk eens een op groote schaal werkende en daardoor toongevende macht ziet optreden, die aan die opdrijving paal en perk gaat stellen? Mij dunkt de mogelijkheid, dat in afzienbaren tijd, minstens in één middenpunt onzer beschaving de vloek der huisjesmelkerij door indirecten staatsdwang zal zijn bezworen, die mogelijkheid mag een voordeel worden genoemd, dat gerust in de schaal kan worden gelegd tegenover al de nadeelen, welke tegen het voor eigen rekening bouwen door de overheid voor de armen kunnen worden aangevoerd.

Een ander bezwaar tegen dit bouwen door miss Hill ingebracht, is door haar zelve reeds bij voorbaat uit den weg geruimd.

Toen in 1875 de Cross-Act op het punt was van te worden uitgevaardigd, zag Octavia Hill, die, zooals wij vernamen, zich veel van de uitwerking dezer „enabling” wet beloofde, in haar verbeelding reeds ieder oud krot in Londen door een nieuwe gezonde woning vervangen. Zal er, vroeg zij zich zelve af, ook dan nog behoefte aan *mijn* werk zijn? Het antwoord daarbinnen luidde: Mijn taak zal alsdan vereenvoudigd zijn, maar afgedaan zijn zal ze niet, omdat tegelijk met de slechte woningen niet de slechte gewoonten verdwenen zullen zijn, die er zooveel toe bijbrengen om de woningen te bederven. Geruimen tijd zal er ook dan nog noodig zijn een hervormingswerk, waarin het hart der natie zal weten te voorzien.

Bedrieg ik mij niet, dan vindt men op dit oogenblik in Engeland menigeen, die even hoopvol het nieuwe londersche bestuur, den door volkskeuze benoemden County-Council in haar optreden gadeslaat, als miss Hill in 1875 de uitvaardiging der Cross-Act begroette. Menigeen, die, even als zij voor twintig

jaar, op dit oogenblik in zijn verbeelding een Londen ziet, waarin geen enkel huis meer staat dat menschen kan bederven¹. Ziet ook deze zeker helaas tegelijker tijd wèl nog menschen vóór zich, die huizen bederven, daar nevens ziet hij, *dank zij miss Hill*, gewis een aantal engelsche vrouwen, die bezig zijn haar profetie tot vervulling te brengen, dat het hart der engelsche natie zal weten te voorzien in het vernieuwingswerk, dat aan dat huizenbederven een einde kan maken.

Of hij in gedachten ook eenige dezer vrouwen als opzichteressen van den County-Council-Huisheer werkzaam ziet? — Ik weet hoe beslist ontkennend miss Hill's antwoord op deze vraag zou luiden en toch is zij het juist, die haar mij op de lippen legt en mij tegelijkertijd den moed geeft er bevestigend op te antwoorden. Wie voortdurend door woorden en daden, maar bovenal door *daden*, zeer overtuigende daden al de absurditeit doet gevoelen van den monnikengeest, welke tot heden ons openbaar leven kenmerkte, al het nadeel aantoonde, dat de gemeenschap zich zelve berokkent door het vrouwelijk element als sociaal element terug te dringen, die geeft ons het recht te veronderstellen, dat op den dag van morgen de vrouw vrijwillig toe zal treden tot en van harte welkom geheeten zal worden in tal van maatschappelijke betrekkingen, waartoe zij zich tot heden geroepen voelde noch geroepen zag. Die geeft ons bovenal het recht te gelooven, dat voortaan zoomin Staat en Gemeente als vereeniging en particulier de oplossing van het woningvraagstuk zullen mogelijk achten, zonder dat de vrouw daartoe haar medewerking ver-

---

¹ De County-Council is namelijk begonnen en heeft nog onlangs zijn vaste voornemen te kennen gegeven om, ondanks alle moeilijkheden en alle tegenwerking, voort te gaan met gebruik te maken van de hem verleende bevoegdheid, om op eigen kosten (d. w. z. met geld daartoe uit eigen fondsen bestemd) en met inachtneming van de formaliteiten aan de plaatselijke overheden voorgeschreven, ongezonde buurten tot gezonde te herscheppen.

leent; zonder dat de vrouw gaat treden in het spoor, haar door de eerste opzichteres van arbeiderswoningen gebaad. ¹

---

¹ De lezer houde mij ten goede, dat ik ben afgeweken van den regel (ik meen ten minste dat het regel is) en van mijn bijdrage tot de *Mannen en Vrouwen van Beteekenis* geen eigenlijke biographie heb gemaakt. Ik wist hoe pijnlijk het miss Hill aandoet, wanneer bijzonderheden, haar particuliere leven, bijv. haar vriendschap met Ruskin, betreffende, ter kennis van het publiek worden gebracht en ik meende dit haar gevoel (dat ik volkomen deel) te moeten eerbiedigen.

Juni 1895.

----- end of text -----

This publication is made available in the context of the history of social work project.

See www.historyofsocialwork.org

It is our aim to respect authors' and publishers' copyright. Should you feel we violated those, please do get in touch with us.

Deze publicatie wordt beschikbaar gesteld in het kader van de canon sociaal werk.

Zie www.canonsociaalwerk.eu

Het is onze wens de rechten van auteurs en uitgevers te respecten. Mocht je denken dat we daarin iets fout doen, gelieve ons dan te contacteren.

----- einde van de tekst -----